Atât de departe... atât de aproape... (Literatura română – între *a fi* şi *a nu fi* în Europa)

Mihaela ALBU

„Făcând parte, trupeşte şi spiritualiceşte, din Europa, mai putem fi sacrificaţi fără ca sacrificiul acesta să nu primejduiască însăşi existenţa şi integritatea spirituală a Europei? De răspunsul care va fi dat, de Istorie, acestei întrebări, nu depinde numai supravieţuirea noastră, ca neam, ci şi supravieţuirea Occidentului."

(Mircea Eliade)

„... literatura română nu înseamnă un fenomen închis (...), nu o contribuţie pitorească la etnografia europeană, ci o ramură tânără a spiritualităţii continentale, ramură străbătută de aceeaşi sevă şi încărcată de aceleaşi roade, chiar dacă pământul în care s-au împlântat rădăcinile e altul."

(Manifestul Cercului Literar de la Sibiu)

Literatura română, „o ramură tânără a spiritualităţii occidentale", aşa cum se specifica în Manifestul Cercului Literar de la Sibiu, trăieşte, ca şi România însăşi, condiţia oarecum indeterminată între a fi şi „aproape" şi „departe" de Europa. „Noi suntem R'estul faţă cu Westul. Relaţia cu Westul este una de tânjire, şoc, admiraţie şi resentiment. Sunt poveştile sfâşierii între autohtonism şi globalizare, între puşcăria generalizată a ultimului deceniu de comunism şi uşa deschisă vraişte spre o lume care nu ne înţelegea şi ne era încă aproape neinteligibilă,"[1] caracteriza amar Mihaela Miroiu relaţia noastră cu Europa vestică.

În decursul istoriei, din punct de vedere politic, social, economic, am fost mai mult departe decât într-o poziţie de apropiere de continentul din care, cel puţin prin destin geografic, facem parte. „România se află în Europa. Dar este *extra muros*. Este la marea periferie orientală a Europei", clarifica poziţia noastră în *Memoriile* sale destinate cititorului străin autorul *Orei 25*.[2] „România, situată totuşi în vecinătatea ţărilor europene, pare tuturor, dinlăuntru şi din afara ţării, a fi undeva departe de Europa – şi de aceea se simt românii nemaipomenit de singuri şi de abandonaţi şi li se pare, asemenea lui Noica, a cărui slovă nu are ecou în occident, că strigă în pustiu şi blestemă pustiul

[1] Mihaela Miroiu. Mircea Miclea, *R'estul şi vestul*, Polirom, Iaşi, 2005, p. 7.
[2] Virgil Gheorghiu, *Memorii*, Bucureşti, Gramar+1, 1999, p. 13.

BDD-A812 © 2007 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 08:04:57 UTC)

care nu-i aude şi nu le răspunde”[3], insista mai recent un alt exilat, criticul şi istoricul literar Ion Negoiţescu.

Din punct de vedere al aspiraţiilor, relaţia noastră cu Europa a fost întotdeauna una de „tânjire”, combinată cu admiraţie, cu dorinţă de apropiere şi de sincronizare la standardele lumii civilizate. Începând cu conştientizarea şi promovarea latinităţii noastre („Noi de la Râm ne tragem”), apoi cu traducerile şi adaptările din literatura occidentală, sau cu sentimentul declarat european al elitelor româneşti din perioada paşoptistă ori cu conştientizarea europenismului intelectualului din secolul al XIX-lea, când cultura română avea cu adevărat o orientare europeană şi culminând cu perioada interbelică, deschiderea noastră către valorile europene este tot mai clar manifestată. Numai că, aşa cum afirma criticul Ion Negoiţescu, „după 1947 cultura noastră a fost silnic desprinsă de contextul ei european firesc.”[4]

Adrian Marino (unul dintre cei mai proeuropeni cărturari români) va face o „istorie” a proeuropenismului nostru când răspunde la întrebările unui interlocutor italian[5], dar serveşte astfel şi cititorului român o sinteză a „integrării efective” din punct de vedere cultural în sistemul european. El începe cu secolul al XVIII-lea, „când se înregistrează o primă şi destul de puternică influenţă iluministă, printr-o dublă filieră (greco-catolică în Ardeal şi grecească în Muntenia şi Moldova)”[6]. Cu primele decenii ale secolului al XIX-lea, cu „puternica influenţă romantică”, „participarea noastră cultural-literară la Europa se consolidează şi devine acum dominantă”, afirmă cărturarul român, astfel încât „prin cei doi mari poli de atracţie (francez, cel mai puternic, dar şi german) întreaga cultură românească are o orientare şi un conţinut net european.”[7]

Două (cel puţin) sunt coordonatele pe care ne-am poziţionat şi de pe care putem analiza fenomenul cultural/ literar românesc. Este în primul rând acea tendinţă, dorinţă, aspiraţie a omului de cultură român de a fi în pas cu Europa, indiferent dacă aceasta se chema – în zorii literaturii noastre – imitaţie, adaptare, iar mai apoi sincronizare ori creaţie originală.

A doua coordonată a relaţiei culturale cu Europa s-a făcut mai ales individual, prin publicarea operelor în limbi de circulaţie. Rolul cel mai important în a(-şi) face cunoscute cărţile l-au avut scriitorii şi oamenii de cultură români care, prin diverse împrejurări, au trăit în occident. Dacă am face o succintă trecere în revistă, de la Peter Neagoe la Panait Istrati, de la Elena Văcărescu, Martha Bibescu sau Anna de Noilles la Eliade, Cioran sau Ionescu, de la Vintilă Horia la Matei Vişniec, de la Tristan Tzara la Dumitru Ţepeneag ori Norman Manea (lista, desigur, este una pur exemplificativă şi nu epuizează), am avea evidenţa impactului operei unor scriitori români care au trăit efectiv în interiorul culturii occidentale prin comparaţie cu opera – să spunem – a lui Caragiale, Sadoveanu, Rebreanu, Marin Preda, Constantin Noica, şi chiar Eminescu. Desigur, la această afirmaţie s-ar putea aduce contraargumentul Nichita Stănescu ori Marin Sorescu, iar mai recent Mircea Cărtărescu. O mai realistă luare la cunoştinţă cu impactul operei acestora în occident ar fi aceea a unui periplu prin librăriile Parisului sau Londrei,

[3] Ion Negoiţescu, *În cunoştinţă de cauză,* Cluj, Editura Dacia, 1990, p. 100.
[4] Ion Negoiţescu, *ibidem*, p. 14.
[5] v. A. Marino, „Integrarea culturală a României în noua realitate europeană. (Răspunsul la un chestionar italian), în *Pentru Europa*, Iaşi, Polirom, 1995, p. 51-68.
[6] *Idem*, *op. cit*., p. 52.
[7] *Ibidem*

BDD-A812 © 2007 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 08:04:57 UTC)

Berlinului, Romei etc. Personal nu am făcut-o; am găsit, în schimb, în librării din New York, câte o jumătate de raft cu Cioran, am aflat despre studierea teatrului ionescian în liceele americane şi ştiu de asemenea de imposibilitatea absenţei numelui lui Mircea Eliade din orice bibliografie privind istoria religiilor. Recent, piesele lui Matei Vişniec sunt traduse şi jucate în cele mai importante capitale. Factorii sunt, desigur, cunoscuţi şi pornesc de la impactul lingvistic şi se încheie cu absenţa unui program coerent nu numai de traduceri, dar şi de promovare a literaturii noastre.[8]

În anii dictaturii comuniste, deşi cenzura şi îngrădirea au fost foarte aspre, „literatura română n-a ieşit, de fapt, niciodată, total şi radical din Europa".[9] Cultura şi civilizaţia românească s-au aflat „în coabitare" cu cele europene, fiind însă, mai ales în ultimele cinci-şase decenii, pe poziţiile „fratelui nebăgat în seamă" (v. I. D. Sîrbu). Aceasta şi pentru că occidentul nu s-a arătat prea des interesat de cultura est-europeană, cu excepţiile cunoscute, acestea venind fie din publicarea direct într-o limbă de circulaţie, fie prin originalitatea temelor propuse.

Desigur ... „Nu ne putem imagina o cultură europeană redusă numai la formele ei occidentale. Culturaliceşte, ca şi spiritualiceşte, Europa se întregeşte cu tot ce a creat şi a păstrat spaţiul carpato-balcanic." (...) „Europa nu este - *şi nici nu poate fi* - un bloc monolitic. Ea are deci nevoie de dimensiunea orphică şi zamolxiană pentru a se putea întregi şi a putea plăsmui noi sinteze", scria Mircea Eliade.[10]

Astăzi am ajuns, se pare, la situaţia de a fi cel mai aproape de reîntoarcerea noastră în graniţele continentului din care politic, spiritual, economic am fost îndepărtaţi sau ... uneori ... ne-am îndepărtat singuri. O permanentă pledoarie pentru (re)întoarcerea noastră către valorile supreme, o reîntoarcere pe coordonate moderne au făcut-o multe spirite declarat europene de-a lungul timpului, printre acestea, poate fi ales pentru exemplificare Adrian Marino, el situându-se întotdeauna pe poziţii neo-paşoptiste şi insistând adesea pe necesitatea continuării acţiunilor iluministe în România[5]. Militant permanent pentru „a aduce Europa acasă", Marino şi-a ales drept subtitlu pentru una dintre cărţile sale de referinţă (*Pentru Europa)* - „Integrarea României. Aspecte ideologice şi culturale". O continuare a acesteia, dezvoltând totodată ideile vehiculate, aşa cum el însuşi va sublinia dintru început în *Prefaţă,* va fi *Politică şi cultură. Pentru o nouă cultură română*, în care insistă asupra schimburilor culturale „în ambele direcţii". Pentru aceasta, el face referinţă la „trei atitudini intelectuale": „1. Racordare permanentă la valorile, ideile şi cultura europeană; 2. Documentare europeană cât mai serioasă (biblioteci, studii universitare, muzee etc.), cu excluderea oricărui diletantism şi amatorism; 3. Realizări culturale de nivel european (ca scriitură şi valoare), în mediul românesc, de către oameni de cultură români. Altfel spus, «a aduce Europa acasă», prin creaţii proprii româno-europene. Dacă se vor ridica la standardele şi condiţiile receptării şi circulaţiei europene, ele vor deveni implicit şi «valori europene». Fără complexe de

[8] „Intelectualul din estul Europei, sceptic de felul lui, ştie că şansele de afirmare ale culturii sale în lume depind nu de valoarea intrinsecă a «produselor» pe care le poate furniza ea concertului general-european, ci depind, de regulă, de factori extraculturali. De istorie, în primul rând, o istorie care a fost în cazul fiecărei naţiuni din Europa altfel, mai dulce sau mai aspră.", analiza Vitalie Ciobanu *Complexele culturilor din Europa Centrală şi de Est şi integrarea europeană. Cazul românesc* în expunerea sa de la întâlnirea PEN clubului de la Sinaia (v. „Contrafort", 7-8/ iulie-aug., 2001).

[9] v. Marino, *Pentru Europa*, p. 53.

[10] Mircea Eliade, *Profetism românesc*, Bucureşti, Editura „Roza vânturilor", 1990, p. 150-151.

BDD-A812 © 2007 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 08:04:57 UTC)

inferioritate sau superioritate[16]", adevăratul „imperativ național" fiind acum „integrarea României în structurile europene şi euroatlantice"[17].

Putem de aceea afirma fără echivoc că Adrian Marino este modelul de om de cultură „român" şi „european" în acelaşi timp, exact aşa cum el însuşi considera normal să se întâmple, subsumând geografia şi cultura română continentului în care s-a format, fără a se dezice însă niciodată de teritoriul cultural din care provenea[4]. Într-un editorial apărut în revista „Orizont", cunoscutul politolog american de origine română, Vladimir Tismăneanu, accentua că „este important să recunoaştem în plan național personalitățile validate internațional. Dl. Marino a fost, neîndoios, *un ctitor ale cărui contribuții au devenit bunuri culturale globale*."[11] Adrian Marino este doar un exemplu din sfera teoreticienilor români proeuropeni. Este cât se poate de evident în cazul lui Adrian Marino că pledoaria proeuropeană este expresia unei afinități, dar şi a unei „deschideri", a unei viziuni culturale mai largi ce depăşeşte canoanele îngust-naționaliste.

Mai importantă însă decât pledoaria în sine sunt lucrările de factură europeană, de interes mai larg cu alte cuvinte, fie ale teoreticianului şi criticului literar, fie ale unor scriitori de literatură beletristică acceptate ca bunuri culturale europene.

Un alt exemplu. Trăind o parte din viață în Germania, *intra muros* ca să spunem aşa, criticul literar Ion Negoițescu, aflat la distanța ce oferă perspectivă, şi-a luat răgazul să scrie o altfel de istorie a literaturii române. Plecând de la premisa că întrebările sale (care ar trebui să fie ale tuturor) despre „ce ne spune literatura română asupra ființei noastre axiologice, adică ce suntem noi românii şi cum ne prezentăm noi în confruntarea istoriei", criticul aflat în exil accentuează faptul că demonstrația nu s-ar fi putut înfăptui „decât într-o redactare sub zările libertății."[12] Şi concluzia sa, după o cercetare atentă, dublată de capacitățile-i recunoscute de specialist ce avea la îndemână întotdeauna şi palierele comparatismului, este una pozitivă: „Formată şi dezvoltându-se din imitația literaturilor occidentale, ea (literatura română n.n.) şi-a putut revendica îndeajuns de curând specificul şi deci capacitatea de a le completa."[13] Oprindu-se deliberat la anul de răscruce 1945, Negoițescu duce mai departe demersul său de panoramare a fenomenului literar românesc în *Scriitori contemporani*, un volum numai aparent de „texte pregătitoare" pentru o continuare a *Istoriei literaturii,* volumul al doilea, cel dedicat literaturii contemporane. Din parcurgerea fie şi numai a sumarului *Scriitorilor contemporani*, cititorul va observa includerea în literatura noastră, în modul cel mai firesc, a scriitorilor români de pe toate meridianele. Absențe regretabile – scriitorii basarabeni şi bucovineni.

O preocupare importantă a istoricului literar a fost aceea „de a sesiza permanent legătura dintre literatura română şi literaturile europene." Şi argumentează această preocupare: „Pentru că literatura română, care după mine s-a născut în jurul anului

[11] Vladimir Tismăneanu, *Adrian Marino, Un consecvent partizan al Luminilor*, în „Orizont", Timişoara, aprilie 2005, (s.n.).

[12] v. I. Negoițescu, „ O istorie a colecțiilor", Prefață la *Istoria literaturii române* (1800-1945), Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002, ediția a II-a, p. 11.

[13] *Ibidem* (Ion Negoițescu mărturiseşte de asemenea că a „gândit" istoria literaturii române plecând de la observația că „intelectualii români au reacționat mult mai slab la ocupația comunistă decât celelalte țări", că în România „în primul rând au cedat instituțiile", concepând totdată Istoria şi „dintr-o îngrijorare profundă", țintind ca demersul său „să ne spună mai multe despre poporul nostru prin literatură, prin scriitură." (v. Ion Negoițescu, *Scriitori contemporani,* Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994, p. 6).

BDD-A812 © 2007 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 08:04:57 UTC)

1800, a încercat tot timpul, s-a străduit mereu să se conformeze normelor literare occidentale, să se încadreze în sânul literaturii occidentale."[14] Dăm mai jos câteva exemple de scriitori dintre cei *apropiați* de Europa, încorporați (încorporabili) în literatura europeană „prin prismele stilistice de care țin", şi nu numai prin locul în care au trăit (trăiesc) şi au scris (scriu), dar mai ales prin măsura în care literatura lor contribuie la definirea unui specific, prin promovarea unei mentalități româneşti şi prin încercarea de a stabili o relație cu occidentul în plan cultural: Leonid M. Arcade, Paul Celan, Alexandru Ciorănescu, Petru Dumitriu, Paul Goma, Norman Manea, Bujor Nedelcovici, Dorin Tudoran, Dumitru Țepeneag, Matei Vişniec, dar şi Gabriela Adameşteanu, Leonid Dimov, Marin Preda, Marin Sorescu, Fănuş Neagu, Gabriel Liiceanu, Gabriela Melinescu etc., etc.

Când Mircea Eliade lucra pentru a pune la punct manuscrisul a două cărți (*Prolegomene* şi *Cosmos şi Istorie*) în vederea publicării în limba franceză, o făcea şi cu scopul declarat de a stabili un dialog cu literatura europeană: „Le consideram utile pentru dialogul Orient-Occident. Contribuiam, în orice caz, la depăşirea provincialismului cultural de care sufereau încă unele țări europene." (...) El locuia la Paris, dar continua să se simtă reprezentantul culturii în care s-a format: „Nu aveam sentimentul că, fixându-mă câtva timp la Paris şi publicând în franțuzeşte, mă rupeam de cultura românească. Ştiam că nici o cultură nu este monolitică, dominată exclusiv de o singură tradiție spirituală."[15]

Exemplele de mai sus, extrase din poziția câtorva dintre intelectualii români care s-au exprimat sau au contribuit direct la apropierea/integrarea noastră culturală de/în valorile culturale ale continentului care, aşa cum subliniase Constantin Noica în *Modelul cultural european* „nu doar a asimilat ce era valabil în alte culturi (…), dar şi-a extins valorile morale, ideologice, economice şi de civilizație peste ele, **europenizând în chip firesc tot globul**."[16] Chiar de la începutul lucrării, Noica afirma şi sublinia: „…aproape tot ce se întâmplă astăzi pe glob şi se va întâmpla mâine chiar în cosmos poartă pecetea Europei"[17].

Concluzia celui care îşi pune întrebarea legată de apropierea noastră (culturală) de continentul din care facem parte geografic, legată de gradul de apropiere, – la o privire obiectivă, fără patimă naționalistă, dar şi fără disprețul şi ironia „superioară" – considerăm că va fi una optimistă. Chiar dacă valorile occidentale au fost uneori departe şi chiar dacă o parte dintre scriitorii români în perioada comunistă au scris o literatură „la comandă", se cuvine subliniată existența spiritelor europene, a acelor scriitori (poeți, prozatori, critici) care au contribuit la promovarea şi întărirea legăturilor culturale cu Europa.

În ansamblu, putem susține şi astăzi ceea ce afirmase Mircea Eliade la timpul său şi anume că „destinul nostru este (era) exclusiv cultural." Iar mai departe: „Aveam de răspuns la o singură întrebare: suntem sau nu capabili de o cultură majoră, sau suntem condamnați să producem, ca până în 1916, o cultură de tip provincial, traversată meteoric, la răstimpuri, de genii solitare ca Eminescu, Hasdeu, Iorga? Apariția unui

[14] Ion Negoițescu, *Scriitori contemporani,* p. 6.
[15] Mircea Eliade – *Memorii (1907-1960)*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2005 (ediție îngrijită de Mircea Handoca), p. 392.
[16] Constantin Noica, *Modelul cultural european,* Bucureşti, Editura Humanitas, 1993, p. 29 (s.n.).
[17] *Idem*, *op.cit*., p. 9.

BDD-A812 © 2007 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 08:04:57 UTC)

Vasile Pârvan, unui Lucian Blaga, Ion Barbu, Nae Ionescu şi a altora îmi confirmase încrederea în posibilităţile creatoare ale neamului românesc."[18]

Apariţia unui Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Marin Preda, Ion D. Sîrbu, Dumitru Ţepeneag, Matei Vişniec etc. ne confirmă astăzi apropierea de Europa.

Referinţe

Mircea Eliade, *Profetism românesc*, Bucureşti, Editura „Roza vânturilor", 1990.

Mircea Eliade, *Memorii,* 1907-1960), Bucureşti, Editura Humanitas, 2005 (ediţie îngrijită de Mircea Handoca).

Virgil Gheorghiu, *Memorii,* Bucureşti, Editura Gramar+1, 1999.

Adrian Marino, *Carnete europene*, Cluj, Dacia, 1976.

Adrian Marino, *Prezenţe româneşti şi realităţi europene,* Bucureşti, Albatros, 1978 – ediţia a doua – Polirom, 2004.

Adrian Marino*, Evadări în lumea liberă*, Iaşi, Institutul European, 1993.

Adrian Marino*, Pentru Europa,* Iaşi, Polirom, 1995.

Mihaela Miroiu, Mircea Miclea, *R'estul şi vestul*, Iaşi, Polirom, 2005.

Ion Negoiţescu, *În cunoştinţă de cauză*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1990.

Ion Negoiţescu, *Scriitori contemporani,* Cluj-Napoca, Editura „Dacia", 1994.

Ion Negoiţescu, *Istoria literaturii române* (1800-1945), Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002, ediţia a II-a.

Constantin Noica, *Modelul cultural european,* Bucureşti, Editura Humanitas, 1993.

Ion Negoiţescu, *În cunoştinţă de cauză*, Cluj, Editura Dacia, Cluj, 1990.

So far... so close...
(Romanian Literature between *to be* or *not to be* in Europe)

Romanian culture and civilization have always stood in a kind of „cohabitation" with European values, although in the last 5-6 decades they were in the difficult position of a neglected brother, as the Romanian writer Ion D. Sirbu wrote in a letter to a friend from a Western country.

Even if sometimes Western values were far from the Romanian ones, and even if some of the Romanian writers wrote their books according to the communist dispositions, there were many others (poets, novelists, literary critics) who contributed to maintaining our culture at the European level, cultivating European democratic values.

In this paper, in perfect concordance with one of the most pro-European Romanian scholars, Adrian Marino, we assert that, in spite of historical, political and social circumstances (e.g., communist censorship), Romanian literature "has never left Europe in a total and radical way".

Universitatea din Craiova
România

[18] Mircea Eliade, *Memorii*, p. 344.

BDD-A812 © 2007 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 08:04:57 UTC)